

ความหมายและความสำคัญของความกตัญญูตเวทีกในสังคมไทย

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยขอเสนอผลการศึกษาเรื่องความกตัญญูตเวทีก ๓ หัวข้อ คือ

๑. ความหมายของความกตัญญูตเวทีก
๒. ความสำคัญของความกตัญญูตเวทีกในพระพุทธศาสนา
๓. ความสำคัญของความกตัญญูตเวทีกในสังคมไทย

๑. ความหมายของความกตัญญูตเวทีก

กตัญญูตเวทีก เป็นคำในพระพุทธศาสนา พระราชวรมุนี(ประยูร ปยุตโต) ได้ให้ความหมายไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๗ ว่า

กตัญญูตเวทีก หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน

แยกออกเป็น ๒ คือ กตัญญู หมายถึง รู้คุณท่าน

กตเวทีก หมายถึง ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน^๑

นอกจากนี้ยังได้ผู้ให้ความหมายของกตัญญูตเวทีกไว้อีกมากคือ พระสมชาย ฐานวุฑโฒ ได้ให้ความหมายของ "ความกตัญญู" ไว้ในหนังสือมงคลชีวิตฉบับธรรมทายาทว่า

ความกตัญญู คือ ความรู้คุณ หมายถึงความเป็นผู้มีใจระจ่าง มีสติปัญญา บริบูรณ์ รู้อุปการะคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้วแก่ตน^๒

^๑พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗) หน้า ๒.

^๒พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิมุกตวิทยาลัย, ๒๕๓๑) หน้า ๑๙๙.

พระธรรมวิสุทธิอาจารย์ ได้ให้ความหมายของ "กตัญญู" ไว้ว่า

กตัญญู แปลก็เอาใจความว่า รู้จักความดีของท่าน คือ เมื่อได้รับการช่วยเหลือจากผู้ใดหรือจากสิ่งใดจะโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม แล้วจากการช่วยเหลือนั้นได้เมื่อมีโอกาสก็ตอบแทนด้วยตระหนักรู้ในพระคุณนั้น^๓

พระขุททเวียงคัมภีร์ ได้ให้ความหมายของคำว่า กตัญญูกตเวทีก์ ไว้ว่า

คำว่า กตัญญูกตเวทีก์ แยกได้เป็น ๒ คำ คือคำว่า "กตัญญู" คำหนึ่ง และคำว่า "กตเวทีก์" คำหนึ่ง

กตัญญู แปลว่า รู้คุณที่ท่านทำแล้ว

กตเวทีก์ แปลว่า รู้การชดเชยตอบแทน

รวมกันเป็น กตัญญูกตเวทีก์ มีความหมายว่า ผู้ที่รู้คุณการคุณหรือความดีที่ผู้อื่นได้กระทำแล้วและชดเชยชดเชยตอบแทน^๔

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ได้แสดงพระธรรมเทศนา ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศธรรมมหาวิหาร ครั้งที่ ๒ เรื่องลักษณะ ๓ ของธีรบุรุษ เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๓๓ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

^๓พระธรรมวิสุทธิอาจารย์, ความกตัญญู การตอบแทนพระคุณพ่อและแม่ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.) หน้า ๑-๒.

^๔พระขุททเวียงคัมภีร์, "ความกตัญญูกตเวทีก์เป็นเครื่องหมายของคนดี" ปาฐกถาธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ เล่ม ๔ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนงค์ศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๖) หน้า ๑๔๐.

กตัญญู - รู้คุณที่ทานทานแล้ว

กตเวทী - ประกาศคุณที่ทานทานแล้ว คือ ตอบแทนคุณที่ทานนั้น

ก็คือเป็นผู้รู้คุณหรืออุปการคุณที่ทานผู้ให้พระคุณได้กระทำแล้ว ๔

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถรฯ) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ได้ให้ความหมายไว้ว่า

กตัญญู - รู้อุปการะที่ทานทานแล้ว

กตเวทী - หาโอกาสตอบสนองอุปการะของท่าน ๖

พระพุทฺธวราญาณ ได้กล่าวถึงความหมายของความกตัญญูกตเวทীไว้ว่า

ความกตัญญู คือ ความรู้อุปการะที่คนอื่นทานแล้ว

ความกตเวทী คือ การตอบแทนอุปการะนั้น

คำว่าอุปการะ หมายถึงการช่วยเหลือด้วยบริสุทธิ์ใจ คือตั้งใจช่วย
จริง ๆ มิได้มุ่งผลตอบแทนประการใด จัดเป็น "ความดีที่สูงส่ง" ของคนทั้งหลาย
เพราะทำให้คนและสังคมอยู่ได้ด้วยดี ๗

๔สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระ
ญาณสังวรสมเด็จพะสังฆราช ณ อุโบสถวัดบวรนิเวศ ครั้งที่ ๒ เรื่องลักษณะ ๓
ของธีรบุรุษ ๒๖ มกราคม ๒๕๓๓ เอกสารโรเนียว, หน้า ๒.

๖สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถรฯ) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก "บุคคลหาได้ยาก" ใน อนุสรณ์คล้ายวันสิ้นพระชนม์ ปีที่ ๔
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ซี เอ กราฟิค, ๒๕๓๔) หน้า ๒๐.

๗พระพุทฺธวราญาณ "จดหมายถึงลูกฉบับพิเศษ ๒ เรื่อง ความกตัญญูกตเวทী"
สมโภชหินัลนัยปฏิ พระพุทฺธวราญาณ ๘๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป
จำกัด, ๒๕๓๒) หน้า ๒๐๓.

ซึ่งความหมายที่มีผู้ให้ไว้ทั้ง ๘ ความหมายนี้ล้วนสอดคล้องกันทั้งสิ้น กล่าวคือ
 กตัญญู หมายถึง การรู้คุณที่ท่านทำแล้ว
 กตเวที หมายถึง การตอบแทนหรือสนองคุณท่าน

พระราชวรมณี ได้กำหนดขอบเขตของความกตัญญูกตเวที แยกออกเป็น ๒
 ระดับ คือ

๑. กตัญญูกตเวทิต่อบุคคลผู้มีความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว
๒. กตัญญูกตเวทิต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูล
 แก่ส่วนรวม เช่นที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อพระพุทธรูปเจ้าโดยฐานที่
 ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม เป็นต้น ^๘

ซึ่งแสดงว่า ความกตัญญูกตเวทินี้ มิได้มีเฉพาะบุคคลผู้มีความดีหรืออุปการะ
 ต่อตนเป็นส่วนตัวเท่านั้น ยังต้องแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อบุคคลที่ได้กระทำความดีเกื้อกูล
 แก่ส่วนรวมอีกด้วย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กตัญญูกตเวที เป็นคำในพระพุทธศาสนา หมายความว่า ผู้
 รู้อุปการะคุณที่ท่านทำแล้วและตอบแทนสนองคุณท่าน ความกตัญญูกตเวทินี้ มิได้มีเฉพาะบุคคลผู้
 มีคุณหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัวเท่านั้น ยังต้องแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อบุคคลที่ได้กระทำความ
 คุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวมด้วย

๒. ความสำคัญของความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญของความกตัญญูกตเวที มาก โดยมีพุทธศาสน-
 สุนาษิตที่กล่าวถึง "ความกตัญญูกตเวที" ไว้มาก ดังปรากฏหลักฐาน เช่น

๑. นิมิตต์ สาธูรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา ซึ่งมีความหมายว่า ความกตัญญู
 กตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี ^๙

^๘พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗) หน้า ๒-๓.

^๙เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธศาสนสุภาษิต (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
 ธรรมสภา, ๒๕๓๔) หน้า ๘๗.

๒. ภูมิ เว สปุริสาณ กตญูกตเวทิตา ซึ่งมีความหมายว่า ความกตัญญู กตเวทิตี เป็นพื้นของคนดี ๑๐

๓. สปุริวิโส ภิกษเว กตญูกตเวทิตี โหติ ซึ่งมีความหมายว่า ดูก่อนภิกษุ ที่ทั้งหลายสัตว์บุรุษคือคนดีย่อมเป็นคนกตัญญูกตเวทิตี ๑๑

๔. กตญูกตา เอตมมจฺจลฺมุตตมํ ซึ่งมีความหมายว่า ความเป็นผู้กตัญญู เป็นมงคลสูงสุด ๑๒

๕. โย เว กตญู กตเวทิตี ธีโร

กลุยาถมิตโต ททฺหิตติ จ โหติ

ทุกฺขิตฺตํ สกฺกจจ กโรติ กิจจํ

ตถาวธึ สปุริสิ ทฺพนฺตีติ

ซึ่งมีความหมายว่า บุคคลใดแล เป็นธีรชนคือผู้ทรงปัญญา เป็นกตัญญู รู้คุณที่ทานทาแล้วกตเวทิตี ประกาศคุณที่ทานทาแล้วคือตอบแทนคุณที่ทาน มีกัลยาณมิตร มีความรัก รักดีมั่นคง ย่อมกระทำกิจที่ควรกระทำ แก่มิตรผู้ตกทุกข์ได้ยากโดยเคารพ เคารพที่ทั้งหลาย กล่าวบุคคลนั้น ผู้เช่นนั้น อย่างนั้นว่า เป็นสัตว์บุรุษคือคนดี ๑๓

๑๐ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๑๑ พระพุทธชินวงศ์, ความกตัญญูกตเวทิตีเป็นเครื่องหมายของคนดี ปาฐกถาธรรม ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ เล่ม ๔ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หนังสือพิมพ์, ๒๕๒๖) หน้า ๑๔๐

๑๒ พระธรรมวิสุทธิธารจารย์, ความกตัญญู การตอบแทนพระคุณพ่อแม่และแม่ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.) หน้า ๑.

๑๓ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ณ อุโบสถวัดบวรนิเวศ ครั้งที่ ๒ เรื่องลักษณะ ๓ ของธีรบุรุษ ๒๖ มกราคม ๒๕๓๓, เอกสารโรเนียว, หน้า ๒.

๖. พระพุทธทวรวรณาน ก่สาวว่ามีสุภาษิตทางพระพุทธศาสนาเป็นย่น เรื่องความกตัญญู กตเวทีไว้มากมาย อาทิ

- (๑) คนใจจำได้ ระลึกได้ ซึ่งประโยชน์และความดีที่ผู้อื่นกระทำ แก่ตนมา คนนั้นย่อมเจริญด้วยประโยชน์ทุกอย่างที่ตนปรารถนา
- (๒) คนดีต้องมีความกตัญญูกตเวที
- (๓) ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี
- (๔) จงเดินตามทางที่ท่านเดินไปแล้ว คือ มีความกตัญญูกตเวที
- (๕) ความกตัญญูกตเวทีไม่มีในคนใจ การคบคนนั้นจะไม่ได้ประโยชน์ อยะไร เพราะคนไม่มีความกตัญญูกตเวที จะไม่มีสิ่งดีใด ๆ ให้ แก่ใจได้แม้แต่น้อย^{๑๔}

พุทธศาสนสุภาษิต ดังที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ส่วนี้ให้มีความสำคัญต่อความกตัญญู กตเวที ว่าเป็นเครื่องหมายของคนดี (สัตบุรุษ) ทั้งสิ้น นั้นย่อมแสดงถึงว่าความกตัญญูกตเวทีนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง สมควรที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจของทุก ๆ คน

ในพระพุทธศาสนา ได้ยกย่องบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทีว่าเป็นหนึ่งในสอง ประเภทของบุคคลที่น่าได้ยาก ซึ่งในหนังสือนวโกวาท หมวด ๒ ได้กล่าวถึงบุคคลที่น่าได้ยาก ๒ ประเภทไว้คือ

๑. บุพพการี - บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน
๒. กตัญญูกตเวที - บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน^{๑๕}

^{๑๔}พระพุทธทวรวรณาน, "จดหมายถึงลูกฉบับพิเศษ ๒ เรื่อง ความกตัญญูกตเวที" สมโภชสิริเกษมบุญ พระพุทธทวรวรณาน ๘๕ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒) หน้า ๓.

^{๑๕}พระธรรมปาโมกข์และคณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัยใน พระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๔ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ ๒๕๓๓) หน้า ๑๑๓ และ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗) , หน้า ๑๓๘.

นอกจากนี้ในมงคลสูตรว่าด้วยอุดมมงคล ๓๘ ประการ ยังกล่าวถึงความมกัฏฐกตเวทียะไ ใน ข้อที่ ๒๔ ซึ่งกล่าวถึงความมกัฏฐกตเวทียะไ ความว่า

"ความมกัฏฐกตเวทียะไ เป็นเหตุนำมาซึ่งสิริมงคลอันสูงสุด"

โดยมีพระคาถาในมงคล ๔ ประการ คือ

- ความคารวะ ๑
- ความถ่อมตน ๑
- ความสันโดษ ๑
- ความเป็นผู้กัฏฐ ๑
- การพึงธรรมตามกาล ๑ ๑๖

ในพระพุทธศาสนาได้ให้ทานสังฆะของการมีความมกัฏฐกตเวทียะไไว้ถึง ๑๖ ประการ ซึ่งล้วนแต่ก่อให้เกิดความสุข ความเจริญทั้งสิ้น กล่าวคือ

๑. ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้
๒. ทำให้สร้างคุณความดีใหม่ได้อีก
๓. ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท
๔. ทำให้เกิดหิริโอตตัปปะ
๕. ทำให้เกิดขันติ
๖. ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี

๑๖ พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสีียงเชียง, ๒๕๒๕) หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

๗. ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี
๘. ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม
๙. ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดาอยากช่วยเหลือ
๑๐. ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย
๑๑. ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย
๑๒. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย ^{๑๗}

กล่าวโดยสรุป จากพระพุทธานุศาสนสุภาษิตและคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธานุศาสนา ดังกล่าวนั้น จะเห็นว่า พระพุทธานุศาสนา ได้ให้ความสำคัญแก่ความกตัญญูต่อเวทียิ่ง กตัญญูคือ

๑. ยกย่องว่าความกตัญญูต่อเวทียิ่ง เป็นเครื่องหมายของคนดี
๒. ยกย่องว่าคนที่มีกตัญญูต่อเวทียิ่ง เป็นบุคคลที่หาได้ยากยิ่ง
๓. ยกย่องว่าการมีกตัญญูต่อเวทียิ่ง เป็นมงคลแก่ชีวิต นามานึ่งความสุขและความเจริญ แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติแห่งกตัญญูต่อเวทียิ่งนั้น

นอกจากนั้น "ชาดก" ซึ่งเป็นวรรณคดีในทางพระพุทธานุศาสนา เป็นนิทานสอนใจมีทั้งชนิดสั้น ชนิดปานกลางและชนิดยาว มีมากมายถึง ๕๐๐ เรื่อง นิทาน ๕๐๐ เรื่องนี้มีคุณธรรม คือ "ความกตัญญูต่อเวทียิ่ง" แฝงอยู่ในเรื่องเกือบทุกเรื่องก็ว่าได้ ^{๑๘} ดังตัวอย่างเช่น

^{๑๗} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาณต์, ๒๕๓๑) หน้า ๒๐๕.

^{๑๘} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาจันทร์), กตัญญูต่อเวทียิ่งเป็นเครื่องหมายของคนดี (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.) หน้า ๖.

๑. เรื่องพรานป่า^{๑๙}

ในอดีตกาล พรานป่าชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่ง แสวงหาเครื่องเลี้ยงชีพ สำหรับตนอยู่ในหิมวันตประเทศ หลงทาง เดินร้องไห้คร่ำครวญไป

ในกาลนั้น พระโศภิตสัตว์ (เกิด) เป็นช้างเผือกปลอด นามว่า พรชยา สีลวานค เพราะความเป็นสัตว์มีศีล ได้ยินเสียงคร่ำครวญของบุรุษนั้น อันความกรุณาด้กเดือนแล้ว จึงให้พรานป่าผู้หนึ่งนั่งบนหลัง นำออกจากป่า ส่งไปถึงกินมนุษย์แล้ว กล่าวว่ "บุรุษผู้เจริญ ท่านจงไปโดยทางนี้ ก็ท่านแม่ถูกใคร ๆ กามถึงที่อยู่ของเรา จงอย่าบอกแก่ใคร ๆ

ก็พรานป่านั้น เป็นคนมักประทุษร้ายมิตร เป็นคนอกตัญญู ในเวลานั่งบนหลังพระโศภิตสัตว์นั้นเอง ได้กำหนดจาเครื่องหมายคือต้นไม้และภูเขาไว้ ถึงกรุงพาราณสีแล้ว พบพวกช่างงา กล่าวว่ "ผู้เจริญ ท่านได้แม่งาช้างเ็นแล้ว จะพึงรับไหม" ได้ฟังว่ "ชื่อว่างาช้างเป็น มีราคามากกว่างาช้างตาย" จึงถือเอาเสียงและเลื่อยอันคม เข้าไปหาพระโศภิตสัตว์ ของงาแล้ว

พระโศภิตสัตว์ให้พรานป่านั้นตัดงาตอนปลาย ๒ ช้างแล้ว เองวงจับงาทิ้ง ๒ นั้นไว้ ทรทกาทิธานว่ "เราจะให้ด้วยคิดว่า 'งาเหล่านี้ ไม่เป็นที่รักของเรา' หากมิได้ แต่สัตว์พญุกญานของเราเป็นที่รักกว่างาทิ้ง ๒ นี้โดยร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า การให้งาของเรานั้น จงเป็นไปเพื่อประโยชน์บรรลุตัญญานเกิด" ดังี้แล้วก็ได้ให้ (งานั้นไป).

พรานป่านั้น ถือเอางานั้นกลับไป ขายแล้ว เมื่อมูลค่านั้นสิ้นแล้ว จึงไปของงาที่เหลืออีก ถึงพรชยาช่าง ก็ได้ให้แก่เขาแล้ว แม้เมื่อมูลค่านั้นสิ้นแล้ว พรานป่านั้นก็กลับไปขออีก ถึงพรชยาช่างก็กล่าวว่ ดีละ แล้วก็เทาลงดังโศกหมอบ

ฝ่ายพรานป่าผู้อกตัญญูนั้น ขึ้นสู่กะพองพรชยาช่าง ยืนที่สุดงาทิ้ง ๒ ด้วยสันเท้า เทิกเนื้อออกแล้ว ได้เอาเลื่อย ๆ โคนงา สำเร็จแล้วก็กลับไป

^{๑๙} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามงกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
มีงดลัดกทีเปณีแปล (กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
๒๕๓๓) หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

เมื่อพรานป่านั้น พอละคลองแห่งการเห็นของพระยาช้าง แผ่นดินใหญ่
แม้สามารถจะทรงเขาสิเนรุและเขาเขษณธรเป็นต้น ซึ่งมีารหนักไว้ได้ ก็เป็นราวกะว่าไม่
อาจจะทรงกองแห่งความไม่มีคุณของพรานป่านั้น จึงได้แยกออกให้ช่อง านทันใดนั้นนั่นเอง
เปลวไฟในอเวจีแลบออก รวบจับคนออกตัญญู ผู้มักประทุษร้ายมิตรนั้น

๒. สุรัณสามชาตก^{๒๐}

ชาตกเรื่องนี้ แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี ดีอ การแผ่ไมตรีจิตคิด
จะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า มีเรื่องเล่าว่าสุรัณสามเลี้ยงมารดาบิดาของตน ซึ่งเสีย
จักขุในป่า และเนื่องจากเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น หมูเนื้อก็เดินตามแวดล้อมไปใน
ที่ต่างๆ วันหนึ่งถูกพระเจ้ากรุงพาราณสีซื้อไปขายถึงเมืองด้วยธนูด้วยเข้าพระทัยคิด ภายหลัง
เมื่อทราบว่าเป็นมารดาผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็สลดพระทัย จึงไปจูงมารดาบิดาของสุรัณ
สามมา มารดาบิดาของสุรัณสามก็ตั้งสังจกิริยา อ่างคุณความดีของสุรัณสาม ขอให้พิช
ของศรหมดไป สุรัณสามก็เห็นดีนสติ และได้สอนพระราชา แสดงคติธรรมว่า ผู้ใดเลี้ยง
มารดาบิดาโดยธรรม แม้เทวดาก็ย่อมรักษาผู้นั้น ย่อมมีคนสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไป
แล้วก็บันเทิงในสวรรค์ ต่อจากนั้นเมื่อพระราชาขอให้สั่งสอนต่อไปอีก ก็สอนให้ทรงปฏิบัติ
ธรรมปฏิบัติชอบในบุคคลทั้งปวง

นอกจากชาตกที่ยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างข้างต้นแล้ว ปราชญ์ในอินเดีย
ในศาสนาฮินดูและขงจื้อ นักปรัชญาเมธีชาวจีน ก็เห็นหลักคำสอนในเรื่องเกี่ยวกับความ
กตัญญูทวดเวทีเช่นกัน ^{๒๑}

^{๒๐}สุชีพ บุญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ ๒๕๓๒) หน้า ๖๑๗.

^{๒๑}พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาหนนิกขุ), กตัญญูทวดเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.) หน้า ๗.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงพระธรรมเทศนาแสดงถึงความสำคัญของการกตัญญูไว้ว่า

"เพียงแต่ประพฤติอยู่ในความกตัญญูต่อแม่ โลกนี้ก็จจะอยู่รอดปลอดภัย ด้วยประการทั้งปวง" ๒๒

โดยพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เขียนเป็นคำกลอนไว้ดังนี้คือ

โลกรอดเพราะกตัญญู

อันบุคคล กตัญญู รู้คุณโลก
 อุบิภาค บริโภค มีให้หลาย
 ข้าวหรือเกลือ ผักหรือหญ้า ปลาหรือไม้ ฯลฯ
 รู้จักใช้ อย่างทาลาย ให้หายไป;
 อนึ่งคน ต่อคน ทุกคนนี้
 ล้วนแต่มี คุณต่อกัน นั้นเป็นโฉน
 มองให้ดี ดูให้เห็น เช่นนั้นไซริ
 โลกรอดได้ เพราะกตัญญู รู้คุณกัน;
 ประเทศชาติ-ศาสนา-มหากษัตริย์
 รวมเป็นอัฐภาพไทย ในหนึ่งแผ่นดิน
 รอดมาได้ เพราะรู้จักใคร อย่างผูกพัน
 เพราะกตัญญูมี ใจเอยฯ ๒๓

๒๒ พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาพนฺทภิกขุ), ทางเดินของคนดี : กตัญญูต่อแม่
เป็นยอดแห่งความดี (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.) หน้า ๑๐.

๒๓ พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาพนฺทภิกขุ), กตัญญูต่อแม่เป็นเครื่องหมายของคนดี
 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.) บทกวี

พรหมทวารวณ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของความกตัญญูต่อเวทียัง
ละเอียดลึกซึ้งว่า

"คนเป็นสัตว์สังคม คือ พบความสำเร็จของชีวิตเบื้องต้นเพราะ
"การรวมกัน" โดยอาศัยการช่วยเหลือกันด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นปัจจัย
สำคัญ สภาพของสังคมจึงขึ้นอยู่กับความช่วยเหลือกัน
ชีวิตคนอยู่รอดก็เพราะได้รับการช่วยเหลือจากคนอื่น ที่เห็นสำคัญก็คือจาก

๑. พ่อแม่
๒. ครู อาจารย์
๓. ผู้ปกครอง
๔. ผู้บังคับบัญชา
๕. คนมีเมตตาทั้งหลาย

ถ้าไม่เช่นนั้น ก็จะไม่สามารถอยู่รอดได้

คนที่รู้และจำอุปการะของผู้อื่นได้ จึงเป็นคนที่มีความรู้ลึกซึ้ง
ของคนและสังคม มีความจำที่มีคุณค่ามหาศาล สามารถจะรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง
ได้ถูกต้อง

คนที่มีความกตเวทีย เป็นคนที่มีความรับผิดชอบที่สุด สามารถที่จะ
รับผิดชอบต่อหน้าที่และภาระงานทุกประการได้เรียบร้อย ไม่ผิดพลาด บกพร่อง
เสียหาย

ความกตัญญูต่อเวทีย จึงเป็นสิ่งที่ผู้ให้กำเนิดแก่ความเป็นคนและผู้ควบคุม
คนและสังคมตลอดเวลา

คนในโลกดำเนินชีวิตมาถูกต้องด้วยความกตัญญูต่อเวทีย

การเดินทางที่ผ่านเดินไปแล้วจึงเป็น "หัวใจของความดีส่วนแรก"
ของคนทั้งหลาย

อีกประเด็นหนึ่งก็คือ การที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "คนที่มีความกตัญญู- กตเวทีเป็นคนหาได้ยาก" คือ มีไม่มากพอแก่ความต้องการของสังคม ในคน หลาย ๆ คน จะมีสักคนหนึ่ง ในทีหลาย ๆ แห่งจะมีสักคนหนึ่งเท่านั้น เป็น เพราะเหตุหลายประการ และที่สำคัญก็คือ

๑. คนส่วนมากไม่ค่อยจะคิดถึงความหลังที่ผ่านมา คิดมากเฉพาะ สิ่งที่เป็นปัจจุบันและใฝ่ฝันสิ่งที่เป็นอนาคต

เรื่องอดีตจะคิดบ้างก็นาน ๆ ครั้ง หรือคิดก็เมื่อหมดหนทางที่จะ แก้ไข สิ่งเลวร้ายที่เกิดขึ้น คิดลวิเลินไม่ลึกซึ้งเท่าที่ควร

หรือบางที ก็แสดงความกตัญญู กตเวทีหลอกตัวเองและหลอกคนอื่นไป โดยแสดงอาการกตัญญู กตเวที แต่จิตใจจริง ๆ ไม่มี ทำอย่างเสียไม่ได้ ทำ เพื่ออวดเขา ทำเพื่อรักษามารยาท

ซึ่งล้วนเห็นความกตัญญู กตเวทีเพียงทั้งสิ้น

๒. ความกตัญญู กตเวทีแท้จริง ต้องเกิดจากน้ำใจที่ผูกพันอยู่กับ อุปการะคุณของท่าน นึกได้จำได้ทุกประการ เกิดความสำนึกถึงคุณค่าแห่ง อุปการะคุณของท่านที่มีแก่ตนอย่างชัดเจน รู้สึกว่าถ้าไม่ได้อุปการะคุณของ ท่าน ตนคงมาในสภาพเช่นนี้ไม่ได้

ความกตัญญู กตเวทีแท้จริง เช่นนี้ย่อมเกิดแก่คนที่มีสติปัญญาสมบูรณ์ มีความजाดี มีสัมปชัญญะมั่นคง

เพราะฉะนั้นจึงมาถึงประเด็นสำคัญประการสุดท้ายที่ว่า

ความกตัญญู กตเวทีทำให้คนเจริญก้าวหน้า

คนดีเพราะมีความกตัญญู กตเวทีเป็นโครงสร้าง เพราะคนมี

สติปัญญาดี จึงจะเป็นคนมีกตัญญู กตเวทีได้^{๒๔}

^{๒๔}พระพุทธทวารวณ, "จดหมายเหตุ ลับพิเศษ ๒" สมโภชพิธีวันยัญ

พระพุทธทวารวณ ๘๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒)

จากข้อความดังกล่าวโดยสังเขปข้างต้น จะเห็นว่าพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ล้วนแต่ให้ความสำคัญแก่ความกตัญญูตเวทีทั้งสิ้น โดยแสดงออกทั้งในรูปของการเทศนา การปาฐกถาธรรม การบรรยายธรรม การเผยแพร่ในรูปของหนังสือและเอกสารต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในพระพุทธศาสนา ได้ให้ความสำคัญแก่ความกตัญญูตเวที มาก โดยยกย่องความกตัญญูตเวทีว่าเป็นเครื่องหมายของคนดี (สัตบุรุษ) ยกย่องคนที่มี ความกตัญญูตเวทีว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากและยกย่องว่าการมีความกตัญญูตเวทีเป็นมงคล แห่งชีวิต นำมาซึ่งความสุขและความเจริญแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติแห่งกตัญญูตเวทีตามนั้น

๓. ความสำคัญของความกตัญญูตเวทีในสังคมไทย

สังคมไทยซึ่งเป็นสังคม พุทธศาสนา ได้ยึดเอาความกตัญญูตเวที เป็น คุณธรรมที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชน มาแต่โบราณกาล^{๒๔} ดังแสดงออกในรูปของตำนานและวรรณคดีต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นจิตใจของคนไทยส่วนใหญ่ว่า มีความกตัญญูอยู่ในจิตใจของตนอย่างลึกซึ้ง ใครหากุณไว้แก่ตนก็จะจำใส่ใจไว้ไม่มีวันลืมและ จะหาโอกาสทดเวทีในภายหน้า เช่น

ตำนานสงกรานต์ ซึ่งกล่าวถึงชีวิตทั้ง ๗ คน ของท้าวภิลพรหม ซึ่งทำหน้าที่พัดสัดเปลี่ยนเวรกันไปหาพระเศียรของท้าวภิลพรหมมาแห่รอบเขาพระสุเมรุ เพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบิดาของตน^{๒๕}

ในวรรณคดีไทยโดยเฉพาะเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนแผน ซึ่งเป็น ตัวเอกในเรื่องได้แสดงความกตัญญูออกมาจากจิตใจให้เห็นอย่างชัดแจ้งในข้อความว่า

^{๒๔}พระพุทธรูปอริสงฆ์, "ความกตัญญูตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี"

ปาฐกถาธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ เล่ม ๘ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อนงค์ศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๖) หน้า ๑๘๓.

^{๒๕}พระยาอนุমানราชธน, "ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์" เทศกาล และประเพณีไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จัดพิมพ์, ๒๕๒๗) หน้า ๒๕๖.

"จนยากเย็นเป็นโทษเห็นโทษไว้ ยังสง่าให้ข้าวปลาเป็นพาสูก
ก็หมายมั่นค้ำชูถึงอยู่คุณ กราบพ่อทุกทุกคืนด้วยซึ้งใจ" ๒๗

สุนทรภู่ซึ่งเป็นกวีเอกของไทยได้กล่าวไว้ว่า เรื่องความกตัญญูต่อนารีไว้ใน
คำกลอนเรื่องสวัสดิรักษา ไว้ดังนี้

"อนึ่งเล่าเข้าที่ศรีไสยาสน์ อย่าปรยามาทหนักค้ำบัลลังก์หมอน
เป็นนิรันดร์สรรเสริญเจริญพร คุณบิดรมารดาครูอาจารย์" ๒๘

และในนิราศทรพยาธม สุนทรภู่ได้เขียนนิราศไว้ดังนี้

"ตรวจวารินรลหาคำอักษร
ส่งส่วนบุญสุนทรสาธนาการ
ถึงบิดรมารดาครูอาจารย์
ถวายองค์มงกุฎอุษเชศ
ทรงเตวดดชงามทั้งสามสาร
เสด็จถึงซึ่งบุรีนิรพาน" ๒๙

และในเพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ได้เขียนไว้ดังนี้คือ

"กสิกรรมผู้สุดสัพพยายม ไม่สิ้นความรักใคร่อาลัยลาน
ถึงลับหลังยังช่วยอวยสวัสดิ์ ให้สมบุรโณชนสมบัติพิศฐาน" ๓๐

๒๗ กรมศิลปากร เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. (ม.ป.ท. : ม.ป.ป.) หน้า ๔๗๑

๒๘ สุนทรภู่, "สวัสดิรักษา" ประชุมนิราศสุนทรภู่ (ม.ป.ท. : ม.ป.ป.) หน้า ๓๔๔.

๒๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๐.

๓๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๘.

สุนทรภู่ เป็นกวีผู้หนึ่งที่แสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นอย่างดีเลิศ แม้เมื่อพระองค์สวรรคตไปแล้วก็ยังกล่าวถึงความภักดีของตนที่มีอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย

"แม้หน้กำเนิดเกิดชาติใดใด	ขอให้ได้เป็นข้าพ่อาสุลี" ^{๓๐}
และ "ขออยู่บวชกรวดน้ำสุรามฤต	อวยอุทิศผลพลาอาานิสงส์
สนองคุณทูนสวัสดิ์ชาติดีวงศ์	เป็นรททรงสูงสถานวิมานแมน" ^{๓๑}

ความซื่อสัตย์เป็นของคู่กับความจงรักภักดี ซึ่งข้าราชการที่กือน้ำพระพิพัฒน์-สัตยา ย่อมแสดงคุณงามความดีข้อนี้ให้ปรากฏ เพื่อให้เห็นว่าตนเป็นผู้จงรักภักดีต่อเจ้านายจริง ๆ

" เณรแก้วนอกท่านสมภารไป	พ้อมิใช่สิ้นฤทธิ์คิดถอยหนี
หากรับสัตย์พระพิพัฒน์วาริ	ไม่ราศีคิดดอดชบกาใจ
สัวยอมตายไว้ชื่อเชื้อทหาร	มิให้พานผิดเสียความสัตย์ได้
อาคมจึงเสียมทุกสิ่งไป	ท่านไม่เสียงแล้วก็ตามบุญ
ถ้าบิดาข้าคดต่อแผ่นดิน	ละสัตย์เสียสิ้นก็จะร่วน
เพราะฉนั้น เขาจึงหันเส้นเป็นจวน	พระคุณอย่าละเหยเสียหน้าใจ" ^{๓๒}

จากตัวอย่าง ดังแสดงออกในรูปของตำนานและคำสอนในวรรณคดีไทย ดังยกมาพอสังเขปนั้น จะเห็นว่า สังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ความกตัญญูต่อบุคคลหรืออย่างยิ่ง โดยถือว่าเป็นคุณสมบัติของคนดี เป็นคุณธรรมที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยที่ทุกคนจะต้องมี ถ้าใครทำคุณไว้แก่ตนก็จะจำไว้ไม่ลืมและจะหาโอกาสทดแทนไว้ในภายหน้าต่อไป

^{๓๐} สุนทรภู่, "นิราศภูเขาทอง" ประชุมนิราศสุนทรภู่, หน้า ๑๘๓.

^{๓๑} เรื่องเสียวกัน, "นิราศวัดเจ้าฟ้า," หน้า ๑๖๔.

^{๓๒} เรื่องเสียวกัน, หน้า ๑๖๑